

ЛІТЕРАТУРА

Вальчук, Г. В. (2000). До питання про картину світу та про зв'язок мови й мислення. [У:] *Мова і культура*, вип. 2, т. I: Філософія язика и культури. Культурологический компонент язика, с. 34–37.

Кунин, А. В. (1996). *Курс фразеологичи современного английского язика*. Москва; Дубна, 380 с.

Манакін, В. (2011). Когнітивна лінгвістика та доцільність для сучасного мовознавства. [У:] *Наукові записки*, вип. 95 (1), серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, с. 10–14.

Маслова, В. А. (2001). *Лингвокультурология*. Москва, 208 с.

Миринова, И. В. (2001). Зоометафора в свете антропоцентричности язика. [В:] *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. И. А. Стернин (ред.). Воронеж, с. 149–151.

Москаленко, А. В. (2012). Концепт HEN в английской фразеологической картине мира. [В:] *Вестник Санкт-Петербургского ун-та*, сер. 9, вып. 2, с. 191–196.

Назаренко, О. В. (2001). *Українська фразеологія як вираження національного менталітету*. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 18 с.

Петрова, Н. Д. (1995). Семантичні механізми в процесі фразотворення. [У:] *Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія*. Київ, с. 222–232.

Селіванова, О. О. (2004). *Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)*. Київ; Черкаси, 276 с.

Ужченко, Д. (2000). Форми виявлення культурно-національної семантики українських зоофразеологізмів. [У:] *Лінгвістичні студії*, вип. 6, с. 292–296.

Подано до редакції 21.03.2018 року

Прийнято до друку 19.04.2018 року

УДК 81.161.2'373(477.46)

ЛЕКСИКОГРАФІЧНО-ТЕКСТОГРАФІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОНЬТЬ
'ДАВНО', 'ДУЖЕ ДАВНО' В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ

Наталія Коваленко

кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Кам'янець-

Подільського національного університету імені Івана Огієнка

(Кам'янець-Подільський, Україна)

e-mail: ndm.kovalenko@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7810-1982

У статті досліджено особливості вживання та просторове поширення лексики та фраземіки на позначення понять 'давно', 'дуже давно' за матеріалами нарративів, словників, фольклорних та етнологічних праць. Визначено, що найчастіше спектр часових проміжків засобами фразеології наповнений одиницями, що номінують історичний час у житті суспільства, країни. Реалізовуючись у нових мовленнєвих умовах, фразеологізми метафорично номінують часову реальність у різних планах: природному, фізіологічному, історичному, релігійному.

За матеріалами транскрибованих текстів із трьох наріч української мови, виявлено приклади автокоментування різних типів, визначено, що будь-яке коментування виникає тоді, коли мовець не має впевненості, що реципієнт точно його розуміє, «правильно» сприймає інформацію.

Ключові слова: фразеологічна одиниця; діалектне мовлення; говір; говірка; давно; дуже давно.

Kovalenko Nataliia. Lexicographic-textographic presentation of concepts 'a long time ago', 'a very long time ago' in ukrainian dialects.

In Ukrainian dialectology today, the special attention of researchers is directed at the discovery of dialect phraseologisms, their component composition, the types of ethno-cultural information they accumulate, the comparison and interpretation of localized phraseological contexts.

In the article the peculiarities of use and spatial distribution of vocabulary and phrasemics in the designation of the concepts «a long time ago», «a very long time ago» on the materials of narratives, dictionaries, folklore and ethnological work are researched. It is specified that most often the spectrum of time intervals by means of phraseology is filled with units, nominating the historical time in the life of society, the country. Realizing in the new language conditions, phraseologisms metaphorically nominate temporal reality in different plans: natural, physiological, historical, religious.

In stories about the past, informants often use phraseologism in my memory with the meaning of «a long time ago; in the period of conscious life», which has signs of individuality. Frazogologizms can expand the semantic field of the concept of the past, orienting the listener to the physiological linearity of human life, therefore, the long-lived speakers have units for my grandmother, for my grandfather «a long time ago», recorded in lexicographical works and in collections of texts.

On the material of transcribed texts from three Ukrainian dialects, examples of autocomentation of various types were revealed, it is specified that any comments arise when the speaker does not have the assurance that the recipient understands it correctly, «percepts» the information. Understanding the prescription the events can be realized through the so-called «references», in which the participant of conversation reproduces past events in a conversation, referring other speakers.

Keywords: phraseological unit; dialectal speech; dialect; long time ago; very long time ago.

В українській діалектології сьогодні особлива увага дослідників спрямована на вияв діалектних фразеологізмів, їх компонентний склад, типи етнокультурної інформації, яку вони акумулюють, зіставлення та інтерпретацію локалізованих фразеоконтекстів.

Багаторічна праця з фіксації сталих виразів в окремих ареалах України та українських говірках за її межами вже зреалізована у восьми окремих лексикографічних працях (Г. Аркушин, З. Мацюк (західнополіські говірки), Г. Доброльожа (середньополіські), В. Ужченко, Д. Ужченко (східнословобожанські, степові), В. Чабаненко (наддніпрянські говірки), Н. Вархол і А. Івченко, Г. Ступінська і Я. Битківська (лемківські), Н. Кірілкова (південноволинські)).

Номінація часових вимірів, розуміння плинності та циклічності часу, його реалізація засобами мови завжди цікавили вчених різних наукових напрямів мовознавства. У діалектології поняття протяжності часу описані на рівні адвербіальних систем говірок як у діахронії, так і в синхронії (В. Німчук, Н. Прилипка, П. Лизанець, Ю. Громик, Г. Гримашевич).

На особливу увагу заслуговують дослідження семантичної групи «Час», у яких лінгвісти висновкують про впорядкованість семантичних варіантів категорії темпоральності на основі фразеологічних одиниць слов'янських і неслов'янських мов (праці В. Мокієнка [Мокиєнко 1983а], Л. Рязановського [Рязановский 1997], Л. Івашко [Ивашко 1981] та Т. Нікітіної [Никитина 1995]).

Аналіз наукових праць останніх десятиріч засвідчив, що частовживаними в говірковому мовленні є фразеологізми на позначення поняття 'ніколи', про

що свідчать праці А. Івченка [Івченко 2000], В. Ужченка та Д. Ужченка [Ужченко В., Ужченко Д. 2007], Н. Клименко [Клименко 2014]. А. Івченко, зокрема, використав головні принципи ареального опису фраземіки, сформульовані В. Мокієнком: фразеоглосу треба описувати як структурно-семантичну модель [Мокиєнко 1983б, с. 45–46].

Об'єктом нашого зацікавлення є лексико-фразеологічний рівень позначення понять 'давно', 'дуже давно'. **Мета статті** – виявити особливості репрезентації такої лексики та фраземіки, просторове поширення за матеріалами лексикографічних праць і зразків діалектних текстів із трьох наріч української мови, систематизувати семантичні можливості фразеологізмів.

Об'єктивність досліджень фактів побутування фразеологічних одиниць та їх компонентів залежить від повноти бази фразеологічних словників говорів, фотографічного рівня подання значних за обсягом текстів широкої тематики, використання методу автокоментування в записуванні зразків діалектного мовлення та, найголовніше, від охоплення якнайбільшої кількості територій українських говірок.

Автокоментування як метод та методологія досліджень ареального мовлення має важливе значення в пізнанні не тільки явища народження фразеологічної одиниці, а й її різноаспектного функціонування. За матеріалами транскрибованих текстів із трьох наріч української мови, виявлено приклади автокоментування різних типів, визначено, що будь-яке коментування виникає тоді, коли мовець не має впевненості, що реципієнт точно його розуміє, «правильно» сприймає інформацію.

У тексті з волинської говірки, наприклад, спостерігаємо лексему *давно*, яку мовець коментує додатково реченням-протиставленням і синонімом зі значенням 'давно': *давно – зараз вже такого немає – колишнє*, напр.: *ко́ли дого́варувалис'а / то́ моло́да д'ї́чина сто́йала б'ї́л'а п'ечи / шоб колу́пати п'ї́ч / ше́ буў та́кий з'вича́й / обра́д йа́кис' та́кий буў // це́ ў́же даўно́ було́ / зараз ў́же та́кого не́ма́є / но́ це́ ко́лишн'е́ та́ке бу́ло* (с. Григорівка Старокостянтинівського р-ну Хмельницької обл.).

Фонетичні варіанти лексеми *колись* чітко виявляються у зв'язних діалектних текстах: волинських говірок Полісся – *колёсь*: *колёсь то́ бу́ла коза́, о! Ї́х ни пу́ска́ли в ха́ту, бо во́ні в ха́ти збу́ри робі́ли. Збу́рїно́сть. От мо́жуть і гру́бу розверну́ти, ше́ шось по́наробле́ти* (Аркушин 2010, с. 225); лемківських – *колиси*: *Та́ колиси́ трафі́ава с'а м'ї́ добра на́года, але-м з н'е́й не ско́рыстаў* (Турчин 2001, с. 316); наддністрянських – *колис'*: *борше́ ро́били та́к'ї кв'ї́тку з ро́л'кованого та́кого чи ў́би́рали б'уди́ // та́ку ро́били кв'ї́тку і там па́ц'орки // га́л'ан та́кий / ко́лис' ка́зали / дошчик / ту́ кв'ї́тку // а та́к к'лали то́ї в'ї́ночок* (с. Стрільківці Борщівського р-ну Тернопільської обл.); говірки Чорнобильської зони – *кал'іс'*: *Ну ў́ нас ру́салкам'ї́ назі́вал'ї́ / це́ ка́л'іс' бу́ло ж та́к'е л'уд'ї́ шо́ бачі́лі ру́салок за́ / ну н'е́ прі́ ма́ййо́ пам'а́т'ї́ це́ шче́ рас'казі́вал'ї́ там ба́б'ї́* (Говірки 1996, с. 125).

Синонімами *колись* у зв'язному мовленні говірконосіїв є лексеми *раніше*, *перше* (у значенні *давно*): у подільських говірках Одещини – *ран'їше* *вози́ли у Крим хлі́б шче́ ми д'ї́вча'та бу́ли* [Москаленко 1965, с. 24]; у західноподільських: *а ў́ п'ї́двод'ї́ шос' ў́ло́малос'а́ ко́ло ко́ле'са́ / ка́зали п'ерше́ л'у́шн'а́ і ў́с'о́ / ў́же ми з'ї́їли́ п'ї́шки на́ В'ї́р'ї́м'ї́ўку* (с. Рогізна Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.). Спостерігаємо *колис'* *давно* (*колис'* – у закарпатських): у західноподільських говірках – *л'уді́ пере́казували́ с по́кол'ї́н'а́ ў́ по́кол'ї́н'а́ / шо́ ко́лис' даўно́ то́ бу́ло се́'ло* (с. Кульчівці

Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.); у закарпатських – *коліс даўно* / *росказувут л'уде* / *была ве"ліка зліва* (Говірки 2004, с. 118).

То'ді, то'ди реалізується в наддністрянських говірках зі значенням *колись*, напр.: *моло'да од'а'гайе п'лат'а б'іле* // *і'вел'он на'голову* / *то'д'і во'но нази'валос' 'вел'он* / наддністрянські говірки – *бо'зараз'дуже'ус'і'хочут'той'т'ілесної'л'убов'і* / *а'то'ди'ли'ше'ду'хоўна* (с. Жизномир Бучацького р-ну Тернопільської обл.).

Розповідаючи про сьогодні, носії говірок уживають лексеми *те"пер* (*те"перки, те"пірки*), *зараз* (*зара*), *нин'і* (*нин'ки*), напр.: наддністрянські – *йак'чу' / шо'дес'пиш'чит' 'уже'сви'н'а'ў'одн'ім'к'ін'ц'і' / 'ў'д'руг'ім' / то' 'уже'знали' / шо'дес' 'пе'ўно'шо'бу'де'ве"с'іл'а* // *к'ликали'маса'ра* / *йак'те"пер'го'вор'ат* / *і'за'казували'кухарку* // *кухарка* / *то'бу'ла'дуже'важна'л'у'дина'і'масер'то'же'бу'ў'а'ўтори'тетни' / в'ін'мус'і'ў'м'іти'зр'обити'ко'ўба'су* (с. Жизномир Бучацького р-ну Тернопільської обл.); буковинські – *а'йак'ру'м'ини'би'ли'сти'кто'не"хт'і'ў'ў'читиси* // *те"перки'ка'жут* / *не"ма'на'те'бе'ру'м'іна* (с.мт Кельменці Кельменецького р-ну Чернівецької обл.); українські говірки Румунії – *те"пірки'про'фесори'не"так'ді'ў'л'ат'на'д'іти, на'тоті'д'іти* (Павлюк, Робчук 2003, с. 252).

У зв'язному мовленні актуалізація повідомлення відбувається через зіставлення подій у часі *тоді – зараз, теперки – давно*. Таке зіставлення Н. Руснак тлумачить як структурний прийом діалектного тексту на прикладі буковинських говірок [Руснак 2009, с. 144], напр.: *то'д'і'кри'чат'горка* / *не"так'йак'зара' / зара'г'ірко* / *а'ко'лис'горка'кри'чали* // *ну'та'ї'погу'л'айут' / їдут'ў'вече'р'до'моло'дого* (с. Сутківці Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл.); *те"пірки'про'фесори'не"так'ді'ў'л'ат'на'д'іти, на'тоті'д'іти. Інак'бер'ут'їх'у'руки; інак'ў'чат, не'як'даўно* (Павлюк, Робчук 2003, с. 252).

Зауважимо, що розуміння давності подій може реалізовуватися через так звані «покликання», у яких носії говірки відтворює в розмові минулі події, покликаючись на інших мовців. Дієслова на позначення мовлення в таких конструкціях мають форму 3-ої особи множини минулого часу, напр.: у наддністрянських говірках – *ка'зали* / *шо'та'ж'інка'йа'ка'ў'же'ва'г'ітна* / *то'й'ї'ї'не"т'реба'н'і'п'расти' / н'і'ш'ити'а'би'бо'рон'бо'же'ди'тин'і'не"за'ў'їе'зати'дол'у* // *чос'так'ко'лис'го'во'рили* // *а'ў'не"д'іл'у'бо'рон'бо'же'бу'ло'й'ї'ї'б'рати'гол'ку'ў'руки'а'бо'ве'р'етено* // *ка'зали* / *шо'йак'шо'к'ру'тиш'ве'р'етеном* / *то'ди'тин'і'с'і'св'іт'бу'де'в'ес'час'кру'тити* // *а'йак'бе"р'еш'й'г'л'у'ў'руки* / *то'дол'у'п'ри'ш'ийеш* (с. Жизномир Бучацького р-ну Тернопільської обл.).

Зазначимо, що інтуїтивне розуміння того, що окремі номінації можуть бути незрозумілі слухачеві, спонукає носія говірки наголошувати на їх давності через опозицію *колись говорили – тепер говорять*: наддністрянські говірки – *ну'а'хлоп'чиско'рос'казуво'ў'чи'ў'м'ї'їе'коне'ї'дог'л'а'дати' / чи'ў'м'ї'їе'во'рати' / воло'чити* / *а'на'йа'к'ї'ї'ни'в'і'де'зе'р'но'зас'і'вайут'* / *де'пиш'ни'ц'у' / а'де'йа'ч'м'ін'т'реба' / а'де'кон'ў'шину* // *ти'ї'на'т'ім'с'і'ї'їхн'і'пе'ўно* / *йак'то'зараз'го'во'рит'л'у'били'с'і'ду'хоўно'б'іл'ше* / *бо'зараз'дуже'ус'і'хочут'той'т'ілесної'л'убов'і* / *а'то'ди'ли'ше'ду'хоўна* (с. Жизномир Бучацького р-ну Тернопільської обл.); західноподільські – *росп'летут'й'ї'ї' / то'д'і'мама'ў'же'за'ложу'їе'на'н'у'ї'у'вел'ан* / *ко'лис'ка'зали* / *зара'ка'жут'фа'та* / *а'ко'лис'вел'ан* (с. Сутківці Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл.).

У текстах зв'язного мовлення виявляємо функцію автокоментування в уживанні сталих виразів на позначення поняття 'дуже давно': південноволинські говірки – *моло'да'од'а'гайе'п'лат'а'б'іле* / *ну'йак'дуже'ў*

даўніну / там ¹було ¹б¹іле / ¹розове / голубе / там ¹с¹іт¹і фа¹т¹ін // ¹ў ме¹не ¹бабушка шешла / то фа¹т¹інове п¹лат¹а було / і ¹вел¹он на ¹голову / то¹д¹і во¹но нази¹валос¹ ¹вел¹он / те¹пер фа¹та (с. Щиборівка Красилівського р-ну Хмельницької обл.); *труна* нази¹вайец¹а це а¹бо наг¹робник / а¹бо домо¹вина так ко¹лис¹ ка¹зали ¹даўних ро¹ках / о // це ўже по¹к¹ійного дом счи¹тайец¹а / к¹ришка нази¹вайец¹а ¹в¹іко / накри¹вайут¹ ¹в¹іко (с. Чепелівка Красилівського р-ну Хмельницької обл.); буковинські – піс¹ні та¹кі // даўні // даўні дужу / се ўже на¹верно ¹може бде **зо сто** ро¹кіў іак во¹ни с¹півали (Говірки 2006, с. 294).

Виявлено, що в розповідях про минуле життя інформатори найчастіше послуговуються фразеологізмом *за моєї пам'яті* зі значенням 'давно'; у період свідомого життя, який має ознаки індивідуальності – вживання займенника 1-ої особи однини чи множини в різних відмінкових формах, зворотного займенника *себе*, відповідних закінчень інших частин мови, наприклад, у південно-західному наріччі: південноволинські говірки – *ўбирайут молоду ў вел'ін ўже / ў п¹лат¹а / о¹бично за мо¹йейі пам¹ат¹і то б¹ілі п¹лат¹а ўс¹ореміа* (с. Волиця Красилівського р-ну Хмельницької обл.); східноpodільські – *ўже за мейі пам¹аті були прат¹ки / то п¹раткуйу / на п¹рац¹:і іа п¹рала ус¹ігда но¹гойу / а тут ру¹койу* (Говори 1977, с. 391); наддністрянські – *і л¹уди бо¹йалис¹е / та¹ке н¹іколи не¹ могло ¹бути за м¹ойі пом¹ят¹і / же ў нас хтос¹ с¹і м¹іг роз¹вести* (с. Жизномир Бучацького р-ну Тернопільської обл.); буковинські – *колис / за м¹ойі пам¹ати / паруп¹ки і діу¹чата си зби¹рала на вечор¹ниці* (Говірки 2006, с. 321). Текстову інтерпретацію фраземи підтверджено лише в лексикографічній праці «Гуцульські світи» подано словникову статтю до фразеологізмів *за мене, за своєї пам'яті* зі значенням 'у період свідомого життя' (ГС 2013, с. 268).

Аналіз сучасних словників діалектної фразеології засвідчив ширше побутування сталих мовних одиниць на позначення понять 'давно', 'дуже давно' порівняно з текстами зв'язного мовлення. Крім умовного узагальнення кількості років, напр.: *сто року* 'дуже давно' (Ступінська, Битківська 2013, с. 107), знаходимо фразеологізми, що вказують на часові орієнтири, пов'язані з дохристиянським і християнським періодами: *за старої ери* 'давно' (Ступінська, Битківська 2013, с. 107), *ші тогди як в раю жыли* 'давно', *пéред начáлом світа* 'давно' (Ступінська, Битківська 2013, с. 107), *до створення світу* 'дуже давно' (Доброльожа 2010, с. 157).

Спектр часових проміжків засобами фразеології наповнений одиницями, що номінують історичний час у житті суспільства, країни: у західнополіських говірках – *за Пол'ши* 'давно' (Аркушин 2010, с. 115); у лемківських – *за паньціні* 'давно' (Ступінська, Битківська 2013, с. 107). Найпродуктивнішою є структурно-семантична група фразем, в основі мотивації яких є назва неіснуючого (часто казкового) царя: західнополіські – *за цара Мен'а* (Аркушин 2010, с. 130); середньополіські – *за царя Бомка; за царя Бомка, як земля була тонка; за царя Гороха; за царя Гороха, коли було людей трохи; за царя Опенька, як була земля кругленька* (Доброльожа 2010, с. 186); *за царя Опенька, як земля була тоненька; за царя Хмеля* (Доброльожа 2010, с. 187); лемківські – *за царя Пáнька (Тімка)* (Ступінська, Битківська 2013, с. 107), *за царя Тімка, коли (як) была зéмля мягка* (Ступінська, Битківська 2013, с. 107). А. Івченко на матеріалі фразеологізмів із фольклорних джерел, збірок прислів'їв і приказок, давніх етнографічних видань виділив кілька мотиваційних варіантів імен володарів: селянське, рослинного походження,

пташине, предметне [Івченко 2000, с. 118–119], що підтверджується сучасними записами.

На позначення часової реальності ‘дуже давно’ в середньополіських говірках переважають метафоричні уявлення про плинність життя через образ дороги, напр.: *дорога кропивою заросла; дорога терном заросла* (Доброльожа 2010, с. 60); *коли ті опалки впали – ще як була дорога туди і сюди* (Доброльожа 2010, с. 127).

Фразеологізми можуть розширювати семантичне поле поняття минулого часу, орієнтуючи слухача на фізіологічну лінійність людського життя, тому частовживаними в мовленні є одиниці *за мої баби* ‘давно’ (Ступінська, Битківська 2013, с. 107), *за мого діда* ‘давно’ (Ступінська, Битківська 2013, с. 107), що зафіксовані і в лексикографічних працях, і в текстграфічних.

Отже, компоненти фразем набувають нових відтінків, особливо коли йдеться про їх функціонування у фразеологічних одиницях сучасного територіального мовлення, адже мовна семантика безпосередньо пов’язана з картиною світу інформанта. «Колишнє», «минуле» мислиться як краще, але незворотне, назавжди втрачене. Засвідчено численні приклади лексичної синонімії та полісемії в семантичних групах ‘колись’ і ‘тепер, зараз’ адвербіальної системи українських говірок.

Підтверджено, що народження фразеологізму та його побутування відбувається у тексті й пов’язане з текстом. Реалізуючись у нових мовленнєвих умовах, фразеологізми метафорично номінують часову реальність у різних планах: природному, фізіологічному, історичному, релігійному. Важливими є дослідження «текстової розмовності» – які слова, словосполучення можуть заступати фразеологізм і навпаки. У момент комунікації, коли до якоїсь інформації, повідомлення долучається співрозмовник, лексеми та фраземи опозиційного поля *давно – тепер* стають максимально навантаженими, центральними.

Перспективним вважаємо з’ясування проблемних питань про збереження чи втрату говіркових явищ на рівні лексики та фразеології, про нашарування та глибинний у часі зв’язок між компонентом фразеологізму та власне фразеологізмом.

ЛІТЕРАТУРА

- Івашко, Л. А. (1981). *Очерки русской диалектной фразеологии*. Ленинград, 111 с.
- Івченко, А. (2000). Темпоральна фразеологія українських народних говорів: ономазіологічний аналіз семантичних рядів ‘ніколи’ і ‘дуже давно’. [У:] *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Зб. наук. пр. Ужгород, вип. 2, с. 114–122.
- Клименко, Н. Ф. (2014). Фразеологізми – визначники часу: паралелі та відмінності в українській і новогрецькій мовах. [В:] *Українська мова*, № 2, с. 19–34.
- Мокиєнко, В. М. (1983а). За фразеологічната синонімія в болгарския език. [В:] *България: 1300*. Стати и изследования на Ленинградските българисти. София, с. 290–310.
- Мокиєнко, В. М. (1983б). Проблемы ареального описания восточнославянской фразеологии. [В:] *Сравнительно-типологические исследования славянских языков и культур*. К IX Международному съезду славистов. Сб. ст. Ленинград, с. 40–53.
- Москаленко, А. А. (1965). *Методичні рекомендації до практичних занять з української діалектології*. Одеса, 64 с.
- Никитина, Т. Г. (1995). *Проблемы идеографического описания народной фразеологии*. Москва, 96 с.

Руснак, Н. (2009). *Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок*. Чернівці, 448 с.

Рязановский, Л. М. (1997). *Идеографические аспекты немецкой фразеологии: Темпоральная фразеология*. Санкт-Петербург, 200 с.

Ужченко, В. Д. і Ужченко, Д. В. (2007). *Фразеологія сучасної української літературної мови*. Навч. посібник. Київ, 494 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Аркушин 2003 – Аркушин, Г. Л. (2003). *Сказав, як два зв'язав. Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині*. Люблін; Луцьк, 176 с.

Аркушин 2010 – Аркушин, Г. (2010). *Голоси з Волинського Полісся*. [Тексти]. Луцьк, 542 с. + CD.

Говірки 1996 – *Говірки Чорнобильської зони*. Тексти (1996). Київ, 358 с.

Говірки 2004 – *Українські закарпатські говірки*. Тексти (2004). О. Ф. Мигoliniнecь і О. Д. Пискач (упоряд. та прим.). Ужгород, 400 с.

Говірки 2006 – *Буковинські говірки*. Хрестоматія діалектних текстів (2006). Руснак Н., Гуйванюк Н. і Бузинська В. (уклад.). Чернівці, 383 с.

Говори 1977 – *Говори української мови* [Збірник текстів] (1977). Т. В. Назарова (ред.). Київ, 590 с.

ГС 2013 – *Гуцульські світи. Лексикон* (2013). Н. Хобзей, Т. Ястремська, О. Сімович і Г. Дидик-Меуш (уклад.). Львів, 668 с.

Доброльожа 2010 – Доброльожа, Г. (2010). *Фразеологічний словник говірок Житомирицини*. Житомир, 404 с.

Павлюк, Робчук 2003 – Павлюк, М. і Робчук, І. (2003). *Українські говори Румунії*. Едмонтон; Львів; Нью-Йорк; Торонто, 800 с.

Ступінська, Битківська 2013 – Ступінська, Г. Ф. і Битківська, Я. В. (2013). *Фразеологічний словник лемківських говірок*. Тернопіль, 464 с.

Турчин 2001 – Турчин, Є. (2001). *Словник села Тилич на Лемківщині*. Львів, 384 с.

Подано до редакції 22.04.2018 року

Прийнято до друку 20.05.2018 року

УДК 821.161.2.0(092)

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІНТЕНСИВНОСТІ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙ І ПОЧУТТІВ ЛЮДИНИ В ПОВІСТІ ІВАНА ФРАНКА «ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ОГНИЩА»

Зоя Комарова

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

(Умань, Україна)

e-mail: komarova_zoia@ukr.net

ORCID: 0000-0001-5129-7543

У статті проаналізовано лексико-фразеологічні засоби вираження інтенсивності прояву емоцій і почуттів людини в українському художньому дискурсі на прикладі прозового тексту повісті І. Франка «Для домашнього огнища». З'ясовано, що більший або менший ступінь вияву психоемоційного стану репрезентують переважно лексичні і фразеологічні номінації. Засобами вираження сильного, звичайного і помірного виявів емоцій у тексті повісті слугують різні лексеми: одні з